

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Стоянець Наталії Валеріївни на тему
«Управління сталим розвитком аграрного сектора економіки», подану
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

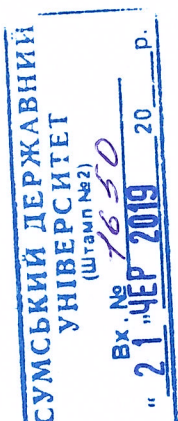
Актуальність обраної теми дослідження та зв'язок її з науковими
програмами

Незважаючи на декларування високої пріоритетності державної підтримки аграрного сектору економіки України, сталість його розвитку не прослідковується. Формуючи з кожним роком все більшу частинну ВВП країни та забезпечуючи значну питому вагу валютних надходжень в державу, аграрний сектору економіки залишається галуззю, управління якої здійснюється ще з використанням методичних засад розроблених у 90-х роках. Паралельно із зазначеним, на аграрний сектор економіки України впливають численні фінансові та політичні кризи, окупація значної території держави, висока міжнародною конкуренцією та протекціоністська політика урядів держав торговельних партнерів України. У цих умовах забезпечення досягнення навіть базових цілей сталого розвитку аграрного сектору економіки України не можливе без впровадження новітньої концепції його управління, яка буде ґрунтуватись на досягненні продовольчої безпеки держави та чіткому виділенні екологічних, економічних і соціальних детермінант у якості керованої підсистеми.

В останні п'ять років проблеми, пов'язані із забезпеченням сталого розвитку держави, постійно обговорюються у наукових колах, проте на сьогодні бракує комплексних розробок щодо теоретико-методологічного та практичного обґрунтування особливостей цілеспрямованного впливу на екологічний, економічний та соціальний канали забезпечення саме сталого розвитку аграрного сектору економіки в Україні.

З огляду на вищезазначене, обрана тема дисертаційної роботи Стоянець Н. В. та її мета, визначена як розвиток методологічних засад та розробка методичного забезпечення управління сталим розвитком аграрного сектору економіки з урахуванням дії екологічних, економічних, соціальних та інституційних детермінант, є важливою і актуальною.

Тематика дисертаційного дослідження відповідає державним, регіональним та галузевим науковим програмам і темам, зокрема тематиці

наукових досліджень Сумського національного аграрного університету. Наукові результати, висновки та рекомендації були використані при виконання науково-дослідних робіт: «Організаційно-економічні аспекти розвитку агропромислового комплексу та сільських територій» (№ д/р 0115U000775) та «Інституційне забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах адміністративно-територіальної реформи» (номер державної реєстрації 0117U004254). До звітів за даними темами увійшли пропозиції дисертанта щодо оцінювання впливу соціо-еколого-економічних детермінант на ключові цільові показники сталого розвитку аграрного сектору економіки, аналізу сили та характеру впливу складових інституційного середовища на узагальнюючий показник сталого розвитку аграрного сектору економіки та формування базових сценаріїв управління сталим розвитком аграрного сектору економіки.

Дисертаційна робота Стоянець Н. В. виконана в контексті реалізації Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року № 806-р), Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/201), Основних засад державної екологічної політики України на період до 2020 року (Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації Стоянець Н. В. мають достатньо високий ступінь обґрунтованості та достовірності. Вони базуються на опрацюванні значного масиву наукових розробок вітчизняних та зарубіжних дослідників з питань сталого розвитку галузей економіки, а також є результатом всебічного аналізу досліджуваних явищ, здійсненого за допомогою сучасного наукового інструментарію. Окремо слід зазначити чіткість постановки теоретичних і практичних завдань, обґрунтованість використання методологічних і методичних прийомів, логічність сформульованих висновків у результаті вивчення того чи іншого аспекту наукової проблеми.

При підготовці дисертаційної роботи автор орієнтувався на сучасну методологію і технологію наукових досліджень, що підтверджується застосуванням широкого спектру методів наукового пізнання й обробки інформації. Дисертантом використовувались такі методи дослідження, як: логічне узагальнення та наукова абстракція – при декомпозиційному аналізі понятійного апарату та уточненні змісту сталого розвитку аграрного сектору

економіки; структурний, функціональний та компаративний аналіз – при удосконаленні концептуальних засад сталого розвитку аграрного сектору економіки; логіко-історичний та порівняльний аналіз – при дослідженні сучасного стану, проблем та перспектив розвитку аграрного сектору економіки; метод головних компонент – при формуванні узагальнюючого показника сталого розвитку аграрного сектору економіки і його субіндексів, виборі найбільш значимих соціально-економічних факторів впливу на них; кореляційний аналіз – при визначенні релевантності екологічних детермінант сталого розвитку аграрного сектору економіки; регресійний аналіз панельних даних – при виявленні сили та напряму впливу екологічних, економічних, соціальних та інституційних факторів на узагальнюючий показник сталого розвитку аграрного сектору економіки та його складові; дистрибутивно-лагове моделювання – при формалізації часових лагів максимального відгуку цільових параметрів сталого розвитку аграрного сектору економіки на дію релевантних екологічних, економічних та соціальних детермінант; дисперсійний аналіз – при здійсненні типологізації країн за рівнем демократизації суспільних відносин з урахуванням сталості розвитку аграрного сектору економіки; таксонометричний метод – при моделюванні механізму визначення стратегій сталого розвитку аграрного сектору економіки на регіональному рівні. Моделювання у роботі здійснено з використанням програмного продукту Stata 12/SE та пакету статистичного аналізу даних Statistica.

Інформаційною базою дослідження є закони України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, аналітично-звітні дані Міністерства фінансів України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, Міжнародного валютного фонду; наукові публікації з питань забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження забезпечується вагомою науково-методологічною базою, достатньо широким спектром використаних наукових методів, здатністю дисертанта до критичного аналізу та узагальнень.

Крім того, обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації, підтверджується публікацією основних результатів дослідження у колективних монографіях та фахових виданнях з економіки та державного управління, оприлюдненням їх на

науково-практичних конференціях з широкою географією проведення, які відбулися в 2015-2018 рр. в містах Київ, Полтава, Запоріжжя, Одеса, Гянджа, Кельце, Відень та Белград.

Аналіз змісту опублікованих праць та автореферату також підтверджує достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться у дисертації і виносяться на захист.

Вищевикладене свідчить про достатню обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації Стоянець Н. В.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Підсумовуючи основні висновки і результати дисертаційної роботи, а також особистий внесок здобувача у вирішення обраної нею науково-прикладної задачі, можна зазначити, що наукові положення, запропоновані у дисертації, розвивають вітчизняну економічну науку у сфері управління сталим, економічно, екологічно і соціально врівноваженим розвитком аграрного сектора економіки.

Основним науковим здобутком Н.В. Стоянець вбачається розроблення методологічних засад управління таким розвитком, у т. ч. й на регіональному рівні. У цьому контексті автором, зокрема, запропоновано індикатори кількісного оцінювання цільових параметрів елементів керованої підсистеми сталого розвитку аграрного сектору економіки (узагальнюючого показника та субіндексів наявності продовольчих товарів, доступу до продовольства, продовольчої стабільності, культури споживання продовольчих товарів), що базуються на комплексному врахуванні ключових характеристик сталого розвитку цього сегменту та науково обґрунтованому врахуванні їх вагомості у розрізі кожного з індексів. Це дозволило сформувати цілісний інформаційний базис оцінювання рівня результативності управлінських рішень щодо державного управління сталим розвитком аграрного сектору економіки.

Запропоновано також методичні засади конкретизації часових лагів максимального відгуку узагальнюючого показника сталого розвитку аграрного сектору економіки та його субіндексів у відповідь на дію, визначених на основі кореляційного аналізу релевантних екологічних детермінант, що реалізовано з використанням апарату регресійного моделювання на основі панельних даних (специфікація моделі з випадковими ефектами), що дозволило пріоретизувати у часі інструменти екологічного

каналу впливу у контексті управління сталим розвитком аграрного сектору економіки.

Варто відзначити й сформовані автором науково-методичні засади визначення системи інституційних драйверів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки, побудованої з використанням методу Ейткена для розробленої динамічної панельної моделі, на основі якого було виокремлено базовий, посилений та інтенсивний пакети інституційних передумов, що сприяють каталізації сталого розвитку аграрного сектору.

Заслуговує на увагу й розроблений у дисертації методичний підхід до визначення стратегії сталого розвитку аграрного сектору економіки на регіональному рівні на основі побудови тривимірної матриці з координатами, що відповідають числовим значенням екологічного, економічного та соціального потенціалу адміністративно-територіальної одиниці.

Автором також запропоновані методичні засади визначення масштабу на пряму впливу значимих соціально-економічних факторів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки на стан наявності продовольчих товарів, доступу до продовольства, продовольчої стабільності, культури споживання продовольчих товарів та їх інтегральний рівень, що базуються на використанні казуальних економетричних методів і дозволяють визначити стимулятори та дестимулятори впливу на цільові показники у розрізі економічного й соціального каналів управління сталим розвитком аграрного сектору економіки.

Одним з важливих позитивних моментів дослідження є й теоретичне та емпіричне обґрунтування здобувачем релевантності економічних та соціальних детермінант впливу на узагальнюючий показник сталого розвитку аграрного сектору економіки, що реалізовано шляхом використання комбінації методу кам'янистого осипу та факторного аналізу програмного пакету статистичного аналізу даних Statistica, що дозволило здійснити їх ранжування за рівнем значимості та провести елімінацію несуттєвих чинників.

Представляє науковий інтерес і запропонований у дисертаційній роботі авторський підхід до виявлення значимості рівня демократичного профілю країни у процесі забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки, який було реалізовано на основі побудови біваріантної та поліваріантної (додатково включає набір контрольних змінних, які відображають соціо-еколого-економічні параметри розвитку країни) регресійних моделей, що дозволило кількісно оцінити виграш країни (приріст цільових показників сталого розвитку аграрного сектору економіки) при зміні політичного режиму на більш демократичний варіант.

Практичне значення результатів дисертаційної роботи

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних положень, удосконаленні методичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності системи управління сталим розвитком аграрного сектору економіки України.

Основні положення, викладені в дисертації, доведено до рівня практичних рекомендацій, які підлягають широкому застосуванню як у проведенні подальших досліджень, так і у практичній діяльності.

Достовірність отриманих результатів засвідчують відповідні розробки Стоянець Н.В., які мають практичне значення і знайшли своє застосування в діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними довідками про впровадження, зокрема:

– пропозиції щодо визначення найбільш релевантних соціальних, економічних та екологічних факторів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України впроваджені в діяльність Мінагрополітики України (довідка № 37-18-11/536 від 14.01.2019 р.)

– рекомендації щодо розробки концептуальних засад формування сталого розвитку аграрного сектору економіки прийнято до уваги Департаментом агропромислового розвитку Сумської облдержадміністрації (довідка №01-189 від 30.01.2018р.);

– пропозиції щодо визначення стратегій сталого розвитку аграрного сектору економіки на регіональному рівні враховано Департаментом агропромислового розвитку Чернігівської облдержадміністрації (довідка №09-05/167 від 18.01.2018 р.);

– рекомендації щодо оцінювання впливу економічних факторів на сталий розвиток аграрного сектору економіки використано Департаментом економічного розвитку і торгівлі Сумської облдержадміністрації (довідка № 02.1/98 від 17.01.2018 р.);

– пропозиції щодо коротко-, середньо- та довгострокового прогнозування впливу окремих детермінант на рівень сталості розвитку аграрного сектору економіки рекомендовано для подальшого використання у роботі Сумської районної державної адміністрації Сумської області (довідка №187 від 16.01. 2018 р.).

Авторські розробки використовуються у навчальному процесі Сумського національного аграрного університету при викладанні дисциплін «Методи емпіричних соціальних досліджень», «Державне та регіональне

управління», «Аграрна політика», «Основи державного управління АПК» (акт № 261 від 25.01.2018 р.).

Повнота викладу основних результатів дисертації, висновків і пропозицій в опублікованих працях здобувача

Основні наукові положення, висновки і результати дисертаційної роботи опубліковано у 38 наукових працях загальним обсягом 31,53 друк. арк., з яких особисто автору належить 30,32 друк. арк., у тому числі – 1 одноосібна монографія, розділи у 2 колективних монографіях, 22 статті у наукових фахових виданнях України (з яких 13 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, серед яких 1 – до бази Scopus), 13 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота має чітку логічну послідовність та виконана в науковому стилі. Зміст автореферату у повній мірі розкриває основні положення дисертаційної роботи, а також отримані автором наукові результати, висновки та рекомендації, і є ідентичним основним положенням дисертації. Матеріали дисертації і автореферату викладено в науковому стилі, логічно і послідовно.

Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи

У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних Стоянець Н. В. результатів дослідження, слід відзначити деякі дискусійні положення, недоліки та зауваження, що мають місце в дисертаційній роботі.

1. Робота значно виграла б за умови розширення у підрозділі 1.2 дисертації («Дослідження нормативної бази забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки України») аналізу міжнародних нормативно-правових документів забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки, а також з'ясування особливостей національного законодавства інших країн світу, зокрема, Польщі, Німеччини, Франції й ін. Це б дозволило виокремити найуспішніший досвід нормативного забезпечення сталого розвитку аграрного сектора економіки та окреслити можливість адоптації відповідних зарубіжних нормативів до вітчизняних умов господарювання.

2. Підтримуючи ідею автора щодо необхідності формування єдиного показника з метою характеристики сталого розвитку аграрного сектору економіки України, про що йдеться в підрозділі 2.1 «Методологічні засади оцінювання рівня сталості розвитку аграрного сектору економіки» дисертаційної роботи, варто відзначити сумнівність обрання в якості такого індикатора лише індексу продовольчої безпеки. На наш погляд, доцільніше було б розробити науково-методичний підхід щодо формування багатогранного інтегрального показника, який би враховував ключові параметри екологічного, соціального та економічного стану аграрного сектору.

3. Зважаючи на значну вагомість соціальної складової забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки, викликають певні сумніви щодо отриманих в підрозділі 3.1 дисертації («Розвиток методологічних засад визначення базових соціальних та економічних детермінант впливу на сталий розвиток аграрного сектору економіки») результатів стосовно переліку релевантних факторів соціального каналу, а саме: витрат населення на освіту й на охорону здоров'я, тривалості життя, питомої ваги самозайнятого населення та населення, що працює за наймом. На наш погляд, такі показники фрагментарно описують соціальну складову сталого розвитку аграрного сектору економіки, тому їх перелік мав би бути ширшим. Крім того, незрозумілим залишається в рамках цього ж методичного підходу етап формування вхідного масиву дослідження у вигляді даних в межах 28 держав колишнього соцтабору, оскільки кожна з таких країн характеризується різними природними та кліматичними умовами, що особливо важливо для розвитку аграрного сектору економіки.

4. У четвертому розділі дисертаційної роботи «Розвиток теоретичних засад та методичного інструментарію впливу інституційного середовища на управління сталим розвитком аграрного сектору економіки», підтвердивши гіпотезу про існування залежності між рівнем демократії та цільовим параметром сталого розвитку аграрного сектору економіки, доцільно було б також сформулювати комплекс інструментів, які б дозволили реформувати інституційну складову саме в аграрному секторі України.

5. У підрозділі 5.3 дисертації («Методологічні засади стратегічного управління сталого розвитку аграрного сектору економіки на регіональному рівні») автор декларує необхідність врахування фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування у процесі реалізації стратегічного управління сталим розвитком регіону, проте такий параметр відсутній у відповідному науково-методичному підході. Крім того, актуальності набуває практична реалізація науково-методичного підходу щодо формування

компромісних стратегій досягнення сталого розвитку аграрного сектору регіонів хоча б для декількох областей України. Це б дозволило не лише підвищити практичну значимість роботи, але й перевірити адекватність запропонованих методичних засад.

6. Погоджуючись з градацією інструментів реалізації регіональної стратегії сталого розвитку аграрного сектору економіки залежно від рівня соціального, економічного та екологічного потенціалів регіону, наведеною у підрозділі 5.3 роботи, вважаємо, що доцільно було б також визначити пріоритетність таких інструментів не лише в межах одного з трьох каналів впливу, але й в межах цілісної соціо-еколого-економічної системи, оскільки вплив багатьох методів державного регулювання економіки спричиняє синергетичний ефект і застосування інструментів з іншого каналу впливу вже є економічно нераціональним.

Водночас вищенаведені зауваження та недоліки не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дисертаційного дослідження та не знижують наукову та практичну цінність дисертаційної роботи.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам

Дисертаційна робота Стоянець Наталії Валеріївни на тему «Управління сталим розвитком аграрного сектору економіки» є цілісним, логічним, завершеним науковим дослідженням з актуальної для економіки України проблеми, що має важливе теоретичне і практичне значення.

Дисертація Стоянець Н. В. за змістом і якістю теоретичних, методичних та практичних розробок відповідає рівню дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Обрану тему дисертаційної роботи розкрито в повному обсязі; поставлену мету досягнуто; завдання роботи виконано в повному обсязі. Тема дисертаційної роботи відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством та профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 Сумського державного університету.

Наукові положення, висновки та рекомендації повністю обґрунтовані, аргументовані, містять наукову новизну та пройшли необхідну апробацію на науково-практичних конференціях, опубліковані у наукових фахових виданнях, у тому числі включених до міжнародних наукометричних баз.

Автореферат дисертації необхідним чином розкриває положення та висновки, є ідентичним дисертації за структурою та змістом та не містить інформації, що є відсутньою у дисертаційній роботі.

За фаховим спрямуванням, науковим і практичним значенням, а також за змістом й оформленням дисертаційна робота Стоянець Н. В. на тему: «Управління сталим розвитком аграрного сектору економіки» відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами та доповненнями), що висуваються до докторської дисертації, а її автор – Стоянець Наталія Валеріївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент

доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу форм і методів господарювання
в агропродовольчому комплексі Державної установи
«Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»

О.В. Шубравська

Підпис О.В.Шубравської засвідчую:

Вчений секретар Державної установи
«Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»
к.т.н.

В.К.Хаустов